

Umění komunikace jako médium u Milana Machovce

Autor: Jiří Šlégl

Abstract

Die Kunstkommunikation als das Medium bei Milan Machovec. – Dieses Thema arbeitet über die Problematik der menschlichen Selbstverständlichkeiten und über die grundlegenden Zugänge, die diese scheinbare Sicherheiten problematisieren. Milan Machovec als der Meister des Dialogs und der Kommunikation zeigt die Wege, die dem Mensch in dem medialen aber auch persönlichen Labyrinth der lebendigen Realität kultiviert orientieren helfen.

Schlüsselwörter: der Sinn, das Medium, der Mensch, das Suchen, die Transzendenz, die Frau, das Glück, die Demut

Klíčová slova: smysl, médium, člověk, hledání, transcendence, žena, štěstí, pokora

V našem referátu půjde o problematiku lidských samozřejmostí a o základní přístupy, které tyto zdánlivé jistoty problematizují. Machovec jako mistr dialogu a komunikace ukazuje cesty, které člověku pomohou se kultivovaně zorientovat v mediálním, ale i osobním labyrintu žité reality. Tyto závěry však neslouží jen k orientaci, ale také k tomu, aby člověk jako živočich přežil a byl vůbec schopný chápat sám sebe. Machovec jako mediátor – tedy zprostředkovatel – dokázal zaujmout velké množství studentů i laiků, kteří byli osloveni především tímto způsobem tázání, dialogickou komunikací i samotným tématem. Jedním z nejdůležitějších závěrů a možno říci, že i vzkazů Milana Machovce soudobé populaci studentů, je tzv. „desatero“, které shrnuje jeho celoživotní zkušenosti. Jde o závěry, kterými mistr dialogu oslovuje širokou odbornou i laickou veřejnost.

Jako médium je v tomto smyslu chápán Machovcův přístup k jeho čtenářům a posluchačům. Médium zde není internet, televize, rozhlas nebo tisk, ale samotná osobnost Milana Machovce, která svým řečnickým uměním, širokým záběrem vědomostí, ale především lidskou moudrostí dokáže nezapomenutelně zapůsobit na své posluchače. Domnívám se, že člověk jako médium se v tomto smyslu nedá srovnávat s technickými vymoženostmi civilizace. Jinak řečeno, i ty nejmodernější technické vynálezy nemohou soupeřit s mluveným slovem, silou osobnosti a lidskou moudrostí. Média jsou tak chápána jako doplněk skutečného člověka, nikoli apriori. Milanu Machovcovi šlo především o to, aby současná, ale i následné generace myslících lidí pochopila okolnosti, které jim mohou pomoci při orientaci v labyrintu jejich světa a života. Jako orientační body uvádí Machovec tzv. „desatero“, které společně se „samozřejmostmi“ lidského života tvoří pozadí Machovcova chápání problému člověka. V „desateru“ hovoří o těchto problémech:

1) „Smysl neexistuje v žádné věci samé, ba ani v žádné organizaci či v jakémkoli působení, neexistuje ve vesmíru jako celku – může být určen pouze tam, kde rozumem nadaná bytost volí z naléhavých odhalujících se eventualit tu činnost žádoučnější – obojí nutno časem prověřovat a korigovat.“ (Machovec 2002: 124) Zde je upozorňováno na to, že

fetišizace jednotlivých věcí, organizací nebo i filosofických systémů není schopná zodpovědět komplikované otázky po smyslu lidského života. Důležitá je v tomto smyslu vlastní lidská aktivita zaměřená mravně seberozvíjejícím směrem. Ale i tu je třeba časem znovu prověřit.

2) „V životě jednotlivce i celých civilizací mohou vždy vznikat a hluboce utkvět chyby, ale jsou-li odhalovány a napravovány, může takový život být smysluplný, ovšem nikoli jen napravováním chyb, ale úsilím o nějaké pozitivní hodnoty.“ (Machovec 2001: 124) V této souvislosti Machovec poukazuje na velký vliv a poslání učitelů, filosofů i teologů, kteří by měli především současnou mladou generaci na chyby upozorňovat a svým vlastním způsobem života jít příkladem. To ale bohužel selhává.

3) „Život šťastný nebývá vždy totožný se smysluplným. Štěstí je cíl lidí podprůměrných, nenadaných, hloupých – opravdová lidská blaženost (uspokojení, zadostiučinění apod.) vzniká jen občasně jako průvodní jev nějaké smysluplné činnosti.“ (Machovec 2002: 124) Součástí smysluplné činnosti je tak poctivá, mravenčí a vytrvalá práce na něčem hodnotném a lidsky potřebném. Štěstí je tak postaveno ne na hmotném základě (tak to dnes většina lidí chápe), ale na skutečném a hlubokém duchovním prožitku.

4) „Člověk není, a nikdy nemůže být ‚pánem přírody‘ a jiných bytostí, je spíše jejich bratrem – může přežít pouze v harmonii s nimi a bojem o jejich přežití.“ (Machovec 2002: 124) Ekologii považoval Machovec za jeden z nejdůležitějších problémů současného světa. Pokud má člověk jako druh přežít, je ekologie tím hlavním tématem k jeho záchraně. Problematika přírody a jejího ohrožení se stala aktuální především v posledních letech Machovcova života. V jednom z posledních rozhovorů svého života odpověděl na otázku Pavla Tachecího – „Kdybyste měl k dispozici dvě věty, co byste vzkázal dnešním mladým lidem?“ (Tachecí 2002: 2) – toto: „To neaktuálnější je, že celé lidstvo se musí sjednotit na jedné velké ekologické debatě za záchranu planety. Pokud to rychle neudělá, tak za sto let už nemusíme být.“ (Tachecí 2002: 2)

5) „Ohromný ekonomicko-technický růst, charakteristický pro tzv. západní civilizaci, zdaleka nestačí ani k blahobytu, ani k minimálním základům morálky, tím méně k sebezáchově lidstva – k tomu v současnosti vyvstaly hrozby rychlé globální smrti: a) nukleární, b) ekologické, c) populační, d) epidemické, e) narkomanské – boj s nimi představuje dnes mnoho úsilí o smysl i samého života – sám o sobě však nestačí – jde o duchovní a kulturní hodnoty, v jejichž jménu bude veden, bez mravní obrody je vše marné.“ (Machovec 2002: 124–125) Jedním ze způsobů nápravy a prostředkem k řešení těchto problémů je „dialog“ a dialogická komunikace mezi chápajícími jedinci. Prosazování tohoto způsobu komunikace ovšem nesmí zapomenout na ideály univerzality a eschatologie k sebezáchraně a sebezprohloubení lidstva.

Machovec k tomu říká: „Vysvětluji svým studentům velmi zjednodušeně: na společensko-ekonomické základně musíme spojit Marxe s Gándhím. To znamená *ano* ideálům ekonomické společnosti vyšší, hlubší, náročnější, než byl a je kapitalismus, ale už nikdy stalinskými, násilnými metodami, nýbrž vždy metodou Gándhího, aktivitou bez násilí. Člověk musí aktivně žít, ale nikdy se nedopustit násilí na někom jinak smýšlejícím.“ (Thiedová 2001: 706; překlad Ivana Vízdalová 2008)

6) „Vše duchovní, kulturní a univerzální (svým pozitivním dosahem) je – byť si to dosud neuvědomujeme – spojencem v boji proti zániku a o „smysl“. (Machovec 2002: 125) Zde je třeba zdůraznit, že Machovec ve svém celém díle kritizoval stále se zvyšující specializaci. Máme spoustu specialistů na jednotlivé části částí jednotlivých oborů, kterým ale chybí všeobecný nadhled a znalost celku. Tito specialisté znají například důkladně vše o husitské revoluci, ale nejsou schopni všeobecné reflexe obecných dějin v celku. Proto je kladen vysoký důraz na slovo univerzální (komplexní). Nikoliv specializace, ale celek, celkovost, nadhled a všeobecnost (univerzum) je v tomto smyslu moudrostí.

7) „Také všechny náboženské směry – byť se dnes vnějškově liší v tolika jednotlivostech – mají přece zase tolik společného (např. modlitbu), že jsou schopny začít ‚planetární dialog‘, v němž nepůjde a nemůže jít hned o překlenutí rozdílů, ale zatím jen o vzájemné porozumění a o spolupráci v lásce a míru.“ (Machovec 2002: 125) Proto je tak důležitý „dialog“ jako vzájemné hledání „toho“ společného mezi různými, na první pohled odlišnými, filosofickými, náboženskými i politickými stanovisky. Machovec o tom píše: „Na tom dialogu, do kterého jsme se tenkrát pustili, bylo podstatné, že ho nikdo z nás nechápal jako nástroj k tomu, aby přesvědčil oponenta o své pravdě a o jeho omylu. Každý bral ty ostatní jako rovnocenné hledače pravdy, od nichž se může poučit.“ (Kramer 1999: 13)

8) „Bez prohlubování individuálního lidského niterna (rozumu, citu a zejména vůle) se sebevětší masové dějinné přesuny pokazí, resp. zvrátí ve svůj vlastní opak.“ (Machovec 2002: 125) Zde Machovec hovoří o protikladu mezi požadavky technické a na „výkon“ zaměřené společnosti a opravdovým rozvojem lidského individua, kterému média neustále namlouvají, že to jediné, co má smysl, je podat „výkon“. Člověkem je tedy dnes pouze ten, kdo je „výkonný“.

9) „Filosofie, jež vznikla v době počátku speciálních věd jako projev snahy najít mezi nimi jistou obecnou moudrost jako protiváhu (neboť na to již mýtus nestačil), najednou propadla narcistnímu kultu abstrakce a ezoterické nepřístupnosti, a dnes tkví mezi ní a vědami často nepřekročitelná propast ke škodě obou: filosofie se musí vrátit k tomu, být záležitostí každého zdravého inteligentního člověka, jakou byla po celý starověk, pak opět u sv. Augustina, Pascala, Voltaira a celého osvícenství.“ (Machovec 2002: 125) Sám Machovec se ve svých knihách i přednáškách netajil tím, že mu jde především o to, aby složité problémy filosofie byly přístupné každému bez rozdílů vzdělání. Vědomosti, které jsou pochopitelné jen úzkému okruhu vzdělanců, zůstanou často jen mrtvé a v praxi nepoužitelné.

V předmluvě k jedné ze svých posledních knih Machovec píše: „Kniha (jde o publikaci: *Filosofie tváří v tvář zániku* – pozn. J. Š.) je psána netoliko pro odborníky, ale pro okruh lidí co možná nejširší: to je dáno věcí samou, která se až příliš týká doslova všech lidí. Proto – ač se kniha nevyhýbá a nemůže vyhnout ani některým nejzávažnějším problémům filosofickým – je psána takovou formou, aby ji mohl číst každý, kdo se právě aspoň naučil číst.“ (Machovec 1998: 7)

10) „V naší ‚západní civilizaci‘ zakotvily po dlouhá staletí některé sklony a tradice tak hluboce, že je považujeme za samozřejmé, opak za nemožný. A přece nám v posledku tyto sklony škodí a jsou změnitelné. Jde o tyto naprosto chybné a scestné samozřejmosti.“ (Machovec 2002: 126)

V návaznosti na těchto deset důležitých odkazů uvádí Machovec deset fenoménů, které jsou často považovány většinou společností za samozřejmosti, ale ve skutečnosti vedou sami o sobě do jisté záhuby. Jde tedy o jakési mýty a pověry, kterým mnoho lidí věří a k jejichž naplnění přizpůsobuje vlastní realitu.

a) „Věda musí vše, co objeví, dát volně k dispozici lidstvu.“ Zde Machovec upozorňuje na etický problém některých výzkumů, které často místo ku prospěchu člověka vyzní v jeho neprospěch, mnohdy se silně destruktivním závěrem.

b) „Vše, co lze vyrobit, musí se podrobit a dát volně na trh.“ Jinak řečeno, rozhodující je upotřebitelnost a prodejnost všeho, co člověk vyprodukuje, a to bez ohledu na skutečnou hodnotu. Klíčový je ekonomický prvek, jehož hlavním požadavkem je stálý růst HDP. V této souvislosti je nutné si položit otázku, zdali se dá posuzovat „kvalita“ společnosti a její prospěch podle růstu HDP. Je prosperující a stále bohatnoucí člověk i šťastný a vede skutečně smysluplný život?

c) „Centrem úrovně života je úroveň konzumu, zábavy a dopravy.“ Skutečná hodnota lidského života se dnes posuzuje podle úrovně konzumu a zábavy. Smysluplný život dnes nevede k tomu, aby se člověk lépe orientoval v žité realitě, ale smysluplné je dnes to, co nás „baví“. Viktor E. Frankl hovoří o tzv. „nedělní neuróze“, ve které si člověk uvědomí existenciální prázdnotu právě ve chvíli, kdy se přestává bavit a konzumovat nebo když vypadne z rytmu každodenního obstarávání.

d) „Z jakékoliv potíže – i hrozné – se dřív či později tak či nějak dostaneme.“ Současný člověk spoléhá na vědu, která za něho má vyřešit všechny problémy a starosti. Zapomíná však na to, že se tento model dá použít pouze v modu karteziánského myšlení. Na skutečné problémy lidské intimity však rozhodně nestačí.

e) „I když ovšem nejme rasisty, jsme přece tak nějak cosi víc než lidé jiných kontinentů.“ V této poznámce Machovec vystihuje celkovou náladu obyvatel většiny evropských států. Poukazuje zde na nízkou úroveň vzdělanosti, která vede ke zjednodušujícím soudům o kultuře i myšlení neevropských států. Jsme pyšní na něco, co ani vlastně pořádně neznáme a odsuzujeme to, co neznáme vůbec.

f) „Věda je v principu mravně čistá – především lékařství.“ Zde Machovec upozorňuje, a zároveň i varuje před přílišným přeceňováním vědy. Člověk vědě bezmezně důvěřuje, ale ne vždy si uvědomuje, zdali je věda také v pořádku z pohledu etického.

g) „Naše manželství jsou stavěna téměř vždy na základě vzplanutí prudkého erotického citu a vášně. (Východní civilizace, které staví manželství na dohodě, přátelství a úctě, dopadají daleko lépe a rodina tam není v rozpadu.)“ V této otázce poukazuje Machovec na to, že většina mladých lidí uzavírá sňatek především na základě tělesné přitažlivosti. Navíc si málokterý novomanžel uvědomuje zodpovědnost nejen za sebe, ale především za toho druhého. Jinak řečeno ne jen pouze „Já“ ale především „Ty“ a „Já“. V této otázce je patrný vliv Martina Bubera a jeho zásadní knihy *Já a Ty*.

h) „Děti se musejí ve všem podřídít dospělým.“ Pro vývoj člověka, který má vést ke smysluplnému životu, je důležitá především vlastní cesta a hledání. Dospělý člověk nebo

učitel má mladému člověku pouze nabídnout možnosti, ze kterých si každý vybere podle svých osobních souřadnic. Machovec v této souvislosti varuje před touhou většiny mladých lidí po úspěchu. Pojem úspěch má totiž v sobě jedno zásadní slovo. Tím slovem je „spěch“. Často se stává, že pokud člověk spěchá, nedojde k určenému cíli vůbec nebo, když cíle dosáhne, jde spíše o jeho umělou náhražku.

i) „S dnešním patriarchátem je to v pořádku. (Ženská psychika je ve skutečnosti velmi odlišná, ale právě zvýšit aktivitu této ženské jinakosti je nezbytně třeba, nemá-li lidstvo přes všechny úspěchy zahynout.)“ Především v závěru svého života se Machovec intenzivně věnoval otázkám feminizmu. Velice oceňoval vyšší citlivost a citovost žen, která je v soudobé společnosti často opomíjena. Tvrdil dokonce, že jednou z možností záchrany člověka jako biologického druhu je přiznání rozhodující úlohy ve společnosti ženám.

j) „Člověk je prý zdrcující většinou slabý a bezmocný. (Ve skutečnosti je nutno klást si cíle vysoké, závatné a přitom si uchovat pokoru dětí božích.)“ (Machovec 2002: 126–127) V této poslední samozřejmosti můžeme vysledovat vliv filosofie existence. Machovec jako celoživotní hledač smyslu lidského života pochopil, že neexistuje univerzální cíl, ke kterému bude každý člověk směřovat. Důležitější je vlastní cesta hledání spojená s cílem, který by měl člověka inspirovat. Zároveň je ale podstatná pokora, bez které vlastní průběh hledání postrádá smyslu. Záleží jen a jen na každém z nás, co se svými životními okolnostmi učiní. Člověk tak není bezmocným tvorem, ale živočichem, který svým rozvrháním dává životu smysl.

Milan Machovec jako mistr dialogu byl prostředníkem, který dokázal oslovit nejen studenty vysokých škol, ale také laickou veřejnost. Jeho role jako myslitele a filosofa je v tomto smyslu dána především tím, že dokázal přiblížit složité otázky filosofie každému, kdo o to projevil zájem a dokázal mu naslouchat. Milan Machovec tak dokázal, že i netechnické médium má obrovský vliv nejen ve chvíli sdělování, ale i s odstupem času. A navíc, právě s odstupem času dokáže člověk lépe chápat poselství, které nám Milan Machovec zanechal.

SEZNAM LITERATURY

KRAMER, Alexandr. Kdyby Bůh dopředu věděl všechno, co se ve světě stane, nemusel by ho už stvořit. *Právo*, 19. 7. 1999, s. 13.

MACHOVEC, Milan. *Filosofie tváří v tvář zániku*. Brno: Zvláštní vydání, 1998. ISBN 80-85436-61-2.

MACHOVEC, Milan. *Smysl lidské existence*. Praha: Akropolis, 2002. ISBN 80-7304-016-6.

TACHECÍ, Pavel. Je čas svět humanizovat, ne stále zvyšovat tempo. *Zejména. Humanistické vysokoškolské noviny*. 2002, č. 1, s. 1–2.

THIEDOVÁ, Simone. Den Andersdenkenden entdämonisieren. Gespräch mit Simone Thiede. *UTOPIE kreativ*, Juli/August 2001/129–130, s. 695–708. ISSN 0863-4890. (Česky v překladu Ivany Vízdalové In ŽDÁRSKÝ, Pavel ed. *Hovory s Milanem Machovcem*. Praha: Akropolis, 2008, s. 155–165. ISBN 978-80-86903-70-5.)

(*PhDr. Jiří Šlégl, Ph.D.* vystudoval dějepis a pedagogiku na UK PedF v Praze. V současné době vyučuje na Pedagogické fakultě UJEP v Ústí nad Labem a na Podřípské střední odborné škole v Roudnici nad Labem.. V roce 2010 ukončil doktorandské studium filosofie na UK PedF v Praze.)